Powstanie i polistopadowa historiozofia romantyczna w utworach Adama Mickiewicza

Twórczość Adama Mickiewicza budzi wiele emocji zarówno wśród badaczy, jak i odbiorców jego dzieł. Okres po roku 1830 nazywany jest „polistopadowym" z oczywistych względów. Po upadku powstania Mickiewicz zaczął tworzyć utwory przesiąknięte patriotyzmem i wrogością do władzy monarszej. Jego twórczość w tym czasie różni się od wcześniejszych dzieł, starając się zwrócić uwagę na problemy Polski, zniewolonej i nękanej przez różne „społeczne choroby".

Pierwszym „powstańczym" dziełem Mickiewicza był wiersz „Reduta Ordona". Opowiada on o oblężeniu Warszawy z perspektywy naocznego świadka. Mickiewicz przedstawia obronną walkę powstańców przeciwko przeważającym siłom Moskali. Narrator, żołnierz drugiej linii, obserwuje zmagania współtowarzyszy, podkreślając nierówność sił między walczącymi. Car, wysyłający swoich żołnierzy na śmierć, jest oceniany negatywnie, podczas gdy odwaga obrońców Warszawy, którzy nie boją się „zedrzeć korony z głowy tyrana", jest podkreślana. Stylizacja użyta w „Reducie Ordona" pojawia się później w „Dziadach" części III i „Panu Tadeuszu", gdzie wróg Polski porównywany jest do odrażających rzeczy, takich jak „lawa błota, nasypana iskrami bagnetów". Czarne chorągwie to „sępy wiodące na śmierć".

Mickiewicz pisał „Redutę Ordona" na podstawie wspomnień Garczyńskiego, które okazały się nieścisłe – nie Ordon wysadził Redutę i nie zginął podczas walk. Mimo to, utwór zachowuje swoje niezaprzeczalne walory literackie i emocjonalne, a jego myśli przewodnie pojawiają się później w „Dziadach drezdeńskich" i „Panu Tadeuszu". Najwspanialszym „pomnikiem" „Reduty Ordona" jest scena z „Syzyfowych prac", gdzie recytacja tego utworu przez młodego Polaka niweczy

wieloletnie starania rusyfikacyjne szkoły.

Po pobycie na Krymie w 1825 roku Mickiewicz opuścił Rosję i udał się w dwuletnią podróż po Europie, odwiedzając m.in. Hamburg, Berlin, Drezno, Pragę, a także Goethego w Weimarze. Z Niemiec przez Szwajcarię udał się do Rzymu, gdzie dowiedział się o wybuchu powstania. Jego klęska głęboko go dotknęła, ponieważ nie mógł brać w nim udziału.

Z goryczy po upadku powstania i refleksji nad tragicznymi dziejami narodu zrodziło się natchnienie, które zaowocowało powstaniem trzeciej części „Dziadów". Pobyt w Dreźnie trwał niecałe cztery miesiące, podczas których Mickiewicz pracował nad „Redutą Ordona" i przekładał „Giaura" Byrona, choć nie ukończył tej pracy. W przedmowie do „Dziadów" opisuje sytuację narodu polskiego: „Około roku 1822 polityka Imperatora Aleksandra, przeciwna wszelkiej wolności, zaczęła się wyjaśniać, gruntować i pewny brać kierunek. W ten czas podniesiono na cały naród polski prześladowanie powszechne, które coraz stawało się gwałtowniejsze i krwawsze. Całą administracją nakręcono jako jedną wielką Polaków torturę, której koło obracali carewicz Konstanty i senator Novossiltzoff."

Trzecia część „Dziadów" jest przepełniona mistycyzmem i opisami zjawisk nadprzyrodzonych. Już w prologu Gustaw przemienia się w Konrada, a scena ta wprowadza aniołów, duchy i Anioła-stróża, który później wpływa na losy bohatera. Scena więzienna wprowadza czytelnika w atmosferę spisku filomackiego, pojawiają się tam koledzy i przyjaciele poety z czasów studiów w Wilnie. Wszyscy są owładnięci uczuciem patriotyzmu, a ich rozmowy dotyczą sytuacji, w jakiej się znaleźli: nie wiedzą, o co są oskarżeni, jak długo już siedzą zamknięci ani co ich czeka. Wśród nich wyróżniają się:

- Tomasz, wyrażający najwyższe wartości moralne filomatów i czujący się odpowiedzialny za los swych współtowarzyszy,

- Jan Sobolewski, opowiadający o wywózkach młodych filomatów na Sybir,
- Konrad, poeta rewolucyjny, bardzo wrogo nastawiony do caratu.

W scenie wprowadzającej autor umieścił wiele szczegółów ze swojego osobistego życia, podkreślając, że mimo iż nie brał udziału w powstaniu, to był filomatem i spiskowcem. Ten obraz jest kluczowy dla całego utworu, wprowadzając w nastrój walki narodowowyzwoleńczej i ukazując buntownicze postawy studentów. Następnie pojawia się scena Wielkiej Improwizacji, w której Konrad przedstawia swoją twórczą siłę, równą boskiej, stając się przedstawicielem gnębionego narodu. Walka Konrada z Bogiem wynika z jego prometeizmu. Nazywa się „pierwszym z ludzi i aniołów tłumu". Mickiewicz potępia jego pychę, ale pochwala gorący patriotyzm. Autor krytykuje drogę Konrada, wskazując, że nie należy podejmować jednorazowych, indywidualnych zrywów, mimo gorącego pragnienia wyzwolenia narodu.

Następują sceny wizyjne: Widzenie Ewy, Widzenie księdza Piotra i Sen Senatora. Ewa modli się za duszę więźnia-poety prześladowanego przez cara, co jest jedynym pogodnym obrazem w III części „Dziadów". W Widzeniu księdza Piotra Polska porównywana jest do ukrzyżowanego Chrystusa, mającego zmartwychwstać i stać się narodem wybranym. Pojawia się też idea mesjanizmu – wiara w nadejście nowej epoki i przekonanie, że Polska ma przewodzić innym narodom w drodze do wyzwolenia. Sen Senatora, w przeciwieństwie do Widzenia Ewy, wprowadza atmosferę przerażenia, ukazując satyrycznie służalcze postawy carskich urzędników. Scena ta jest wprowadzeniem do Salonu Warszawskiego, gdzie Mickiewicz przedstawia kontrastujące postawy społeczne: starszyzna salonu, obojętna na niesprawiedliwość, i patriotyczna młodzież wspomagana przez Rosjanina Bestużewa, solidaryzującego się z polskimi patriotami.

Tragiczna postać pani Rollison, błagającej Senatora o życie swojego syna, kontrastuje z tańczącymi parami, ukazując

tyranię Senatora. Mistyczny aspekt tej sceny podkreśla śmierć Doktora od pioruna jako kara za zdradę ojczyzny. Scenę zamyka widok prowadzonego na śledztwo Konrada, a ostatnia, IX scena, przedstawia Noc Dziadów: na cmentarzu pojawiają się Guślarz, kobieta w żałobie i widmo. Ostateczny obraz przedstawia wywózkę ludzi na Syberię, w tym Konrada, dzieląc los innych patriotów-spiskowców.

Do „Dziadów" trzecich Mickiewicz dołączył część opisową „Ustęp", gdzie wszechstronnie krytykuje władzę carską w Rosji. „Ustęp" pełen jest zaskakujących spostrzeżeń na temat rosyjskiego ludu i jego rzeczywistości, przeciwstawiając niesprawiedliwość, pychę, bezprawie i służalczość carskich urzędników. Poeta współczuje narodowi rosyjskiemu i nawołuje do zrywu przeciw tyranii. W wierszu „Do przyjaciół Moskali" Mickiewicz oddaje hołd rosyjskim rewolucjonistom: Rylejewowi i Bestużewowi. „Dziady drezdeńskie" są utworem realistycznym, przedstawiając martyrologię narodu polskiego i obraz caratu oraz narodu rosyjskiego. Mickiewicz krytykuje postawę Konrada, wskazując, że indywidualne porywy nie są drogą do wolności ojczyzny.

Dramat o dziejach Konrada miał dla Mickiewicza osobisty wydźwięk, przypominając dzieje prześladowań filomatów i mękę poety, dla którego tragedia Ojczyzny była największą tragedią życiową. Wielu zarzucało poecie, że nie brał osobiście udziału w walkach niepodległościowych, a „Dziady" część III były odpowiedzią na te zarzuty.

Pod koniec 1832 roku Mickiewicz przeniósł się do Paryża, gdzie zetknął się z polską emigracją. Polityczne spory między demokratami i konserwatystami groziły oderwaniem emigracji od spraw Polski. Mickiewicz dostrzegał, że te spory przysłaniały najważniejszy cel – wyzwolenie Ojczyzny. Postanowił zająć się publicystyką, aby bezpośrednio dotrzeć do odbiorców. W 1832 roku zaczął pisać „Księgi narodu i pielgrzymstwa polskiego" i objął redakcję czasopisma „Pielgrzym Polski".

„Księgi narodu i pielgrzymstwa” składają się z dwóch części. W „Księgach narodu” Mickiewicz przedstawia dzieje Polski na tle historii ludzkości, ukazując Polskę jako kraj, gdzie zachowały się tradycje chrześcijańskie oparte na idei wolności. Idealizując historię kraju, autor przedstawia Polskę jako naród mający szczególną rolę w dziejach Europy. Obraz zmartwychwstania Polski i uwolnienia ludów Europy z niewoli rozbudził w emigracji wielkie nadzieje, co było głównym celem Mickiewicza – podnieść emigrację do walki przeciw zaborcom. „Księgi narodu” zawierają ostrą krytykę wszelkiego rodzaju despotyzmu, rozszerzając tę krytykę na szerszy kontekst historyczny.

W „Księgach pielgrzymstwa polskiego” Adam Mickiewicz zawarł dwadzieścia cztery przypowieści, z których każda kończy się modlitwą pielgrzyma. Z tych przypowieści płyną nauki i instrukcje dla inteligencji emigracyjnej, której autor sugeruje, aby zamiast bezproduktywnych sporów, skupiła się na walce o niepodległość Ojczyzny. Mickiewicz nawołuje do zgody i szacunku dla tradycji, czyniąc z emigrantów „szermierzy” najszlachetniejszej sprawy – wolności. Jego demokratyczne poglądy ujawniają się w krytycznym stosunku do Świętego Przymierza i rządów burżuazyjnych, przewidując zwycięstwo ludu nad rządem klasowym. Przypomina kupcom i handlarzom, że łaknąc złota i papieru, posyłali pieniądze na zgnębienie wolności, a przyjdzie czas, gdy będą żuć swoje złoto i papier, nie mając chleba i wody.

„Księgi narodu i pielgrzymstwa polskiego” są jedynymi utworami Mickiewicza napisanymi w formie biblijnej, co wynikało z chęci przekazania prawd ludziom prostym, którym poeta wyznaczał doniosłą rolę w odbudowie Europy, chcąc ich natchnąć nową wiarą w przyszłość. Mickiewicz dostrzegał siłę militarną, jaką dysponowali chłopi w walkach wyzwoleńczych. Księgi te miały duży wpływ na współczesnych, przetłumaczono je na język francuski, niemiecki i angielski, przemycano je także do Polski, by dodawały otuchy w ciężkim okresie niewoli i służyły

jako narzędzie indoktrynacji powstańczej.

W 1833 roku Mickiewicz objął stanowisko naczelnego redaktora czasopisma „Pielgrzym Polski”. Jako redaktor wzywał do walki z despotyzmem i nawoływał do jedności wokół sprawy wolności Polski. W artykule „O ludziach rozsądnych i ludziach szalonych” krytykował „rozsądek” hamujący próby walki niepodległościowej i solidaryzował się z „szalonymi”, którzy mieli odwagę walczyć. Pisywał również artykuły zwracające uwagę na niedolę chłopską.

W atmosferze politycznych i społecznych napięć powstała epopeja narodowa „Pan Tadeusz”. Pierwsze wydanie ukazało się w czerwcu 1834 roku w Paryżu. Mickiewicz, rozczarowany społecznością emigracyjną, której rozbitej i potarganej wewnętrznymi konfliktami, przypominał, że najlepiej ocenia się wartość ojczyzny po jej utracie:

„Litwo! Ojczyzno moja! Ty jesteś jak zdrowie. Ile cię trzeba cenić, ten tylko się dowie, Kto cię stracił. Dziś piękność twą w całej ozdobie Widzę i opisuję, bo tęsknię po tobie.”

Jedną z najbardziej charakterystycznych cech „Pana Tadeusza” jest przenikający epopeję patriotyzm. Mickiewicz przemyca go wszędzie, nawet w najpiękniejszych opisach przyrody. Nie utożsamiał narodów z ich przywódcami, czego dowodem są postacie Żyda Jankiela, „bardziej Polaka niż Żyda”, oraz kapitana Rykowa, prawdziwego Rosjanina o prawym charakterze. Głównym bohaterem patriotycznym jest Jacek Soplica, dynamiczna postać, która działa wśród szlachty zaściankowej i chłopów, organizując powstanie.

„Pan Tadeusz” miał być początkowo sielanką zatytułowaną „Żegota”, ale rozrósł się do rozmiarów epopei. Ukazuje pełen „wachlarz” szlachty polskiej i pobudza wyobraźnię czytelnika opisami przyrody. Indywidualizacja mowy bohaterów, takich jak wykwintna pani Telimena, rubaszny ks. Robak i kapitan Rykow z typową rosyjską składnią, dodaje dziełu autentyczności.

„Pan Tadeusz” jest wielkim osiągnięciem artystycznym Mickiewicza. Eugeniusz Sawrymowicz pisał o nim jako o dziele genialnym, bliskim doskonałości w poezji. Po ukazaniu się „Pana Tadeusza” Mickiewicz ożenił się z Celiną Szymanowską. Jego stosunek do twórczości literackiej stał się krytyczny, co wyrażał w listach do przyjaciół, wskazując, że przyszła poezja będzie wymagała świętości i natchnienia z góry, aby obudzić szacunek dla sztuki.

Po napisaniu „Pana Tadeusza” Mickiewicz nie tworzył już wiele wierszem, z wyjątkiem kilku liryków. W jego twórczości z tego okresu wyróżniają się utwory takie jak „Zdania i uwagi”, które są znakomite, gnomiczne, wierszowane, niezwykle krótkie i zwięzłe. Utwory te były wzorowane na twórczości niemieckich mistyków: Jakuba Boehme, Angelusa Silesiusa oraz Saint-Martina. Mickiewicz, zafascynowany twórczością Saint-Martina, często cytował jego dwuwiersze i namawiał przyjaciół do zaznajomienia się z jego utworami. Konrad Górski pisał o „Zdaniach i uwagach”, że Mickiewicz, uznając myśli innych za swoje, spłacał dług wobec tych, których twórczość zgadzała się z jego własnymi doświadczeniami życiowymi.

W „Zdaniach i uwagach” dominują myśli teologiczne, głównie dotyczące relacji między Bogiem a człowiekiem. Mickiewicz stara się ukazać doświadczenia naszego życia wewnętrznego oraz obserwacje dotyczące ludzkiego zachowania, ich mądrości i głupoty. Zadając pytania, stara się zrozumieć, kim jest Bóg. Jeden z wierszy zaczyna od wezwania, aby Bóg chronił człowieka przed odkryciem tajemnicy, która nigdy nie będzie odkryta:

„Pierwsza mowa szatana do rodu ludzkiego
Zaczęła się najskromniej od słowa: dlaczego?”

„Zdania i uwagi” to zbiór 121 epigramatów, w większości dwuwierszowych, ale są też czterowierszowe i jeden sześciowierszowy. Utwory te są dowodem na głębokie duchowe doświadczenia Mickiewicza podczas nawrócenia na wiarę rzymsko-katolicką.

Trudne warunki materialne rodziny Mickiewiczów zmusiły poetę do pisania utworów przeznaczonych na sceny paryskie. Około 1836 roku napisał dwa dramaty: „Konfederaci barscy” i „Jakub Jasiński”. „Jakub Jasiński” nie został ukończony, a z „Konfederatów barskich” przetrwały tylko dwie pierwsze sceny. Były to utwory komercyjne, dotyczące spraw politycznych Polski, ale ich wprowadzenie do paryskich teatrów zakończyło się raczej miernym skutkiem.

Rozwiązaniem kłopotów finansowych Mickiewiczów było powołanie Adama Mickiewicza na stanowisko profesora literatury łacińskiej w Akademii w Lozannie. Choć wyjazd opóźniło załamanie nerwowe jego żony, w czerwcu 1839 roku Mickiewicz wraz z rodziną zamieszkał w Lozannie. Wykłady zaczął 12 listopada, zyskując wielkie uznanie jako profesor. W tym czasie powstała seria utworów znana jako „Liryki lozańskie”.

„Liryki lozańskie” nie mają tytułów, dlatego oznacza się je według pierwszych słów tekstu, takich jak: „Nad wodą wielką i czystą”, „Gdy tu mój trup”, „Polały się łzy me”, „Snuć miłość” i „Ach, już i w rodzicielskim domu”. Tematyka tych utworów jest różnorodna. Mickiewicz z jednej strony rozczula się nad swoim losem, a z drugiej uświadamia sobie, że musi dokończyć swe dzieło. Czesław Zgorzelski opisał nastrój i język tych liryków, zauważając „zmianę stosunku poety do słowa, nadanie wagi oddzielnym wyrazom, zatarcie ich plastyczności na rzecz rozszerzenia znaczenia, alegoryczność bez jednoznacznej interpretacji, zmiany we wzajemnym ustosunkowaniu składni i rytmiki, słowem – zbliżenie do nowoczesnego uprawiania liryki jako dzieła otwartego”.

Już w kwietniu 1840 roku poeta otrzymał propozycję objęcia katedry literatur słowiańskich w Collège de France w Paryżu. Mickiewicz przyjął tę propozycję bez wahania i w październiku powrócił z rodziną do Paryża. Pierwszy wykład odbył się 22 grudnia, a przez cały rok wykładania zdobył sobie wielkie uznanie wśród słuchaczy. Jego karierę przerwał jednak nagły nawrót choroby jego żony, Celiny, która musiała wrócić do domu

zdrowia.

30 lipca w domu Mickiewiczów zjawił się Andrzej Towiański, który dowiedział się o chorobie Celiny i poprzez wywołanie u niej wstrząsu psychicznego przywrócił ją do „stanu normalności”. Mickiewicz uznał to za cud i uległ wpływowi nauk Mistrza, co rozpoczęło najbardziej tragiczny okres w jego twórczości literackiej. Mistyczna filozofia Towiańskiego głosiła wiarę w nadejście nowej epoki i odciągała członków Koła od działalności patriotycznej i politycznej, propagując raczej mętne medytacje filozoficzno-religijne. Mimo wpływu Towiańskiego, Mickiewicz pozostał wrażliwy na krzywdę społeczną i nie zatracił swoich uczuć społeczno-patriotycznych.

Rok 1848, pełen wielkich europejskich ruchów narodowowyzwoleńczych, pobudził Mickiewicza do działania. Gdy zdał sobie sprawę, że Towiański przejawia tendencje antynarodowe i ugodowe wobec władzy monarszej, zdecydowanie zerwał z nim kontakt. Udał się do Rzymu, aby tam stworzyć Legion Polski. W rezultacie, mimo niesprzyjających okoliczności, powstał niewielki oddział złożony głównie z młodzieży, który był nie tylko organizacją militarną, ale również polityczną. Mickiewicz napisał deklarację zwaną „Składem zasad” lub „Symbolem politycznym”, która dotyczyła podstawowych zagadnień gospodarczych i społecznych. Program polityczny Mickiewicza głosił wolność wyznania i słowa, równość obywateli różnych wyznań i narodowości, równouprawnienie kobiet, braterstwo ludów i wzajemną pomoc narodów. Zakładał likwidację własności folwarcznej na rzecz własności wspólnej narodu polskiego. Był to wyraz ideologii demokratycznej i rewolucyjnej, którą Mickiewicz gorąco popierał.

Sytuacja w Europie w 1849 roku była bardzo napięta. Włochy, Węgry i Niemcy stały się areną walk przeciw uciskowi i przemocy politycznej, a teorie socjalistyczne zyskiwały na popularności. W tym okresie we Francji powstała „Trybuna

Ludów” – organ publicystyczny solidaryzujący się z walczącym ludem przeciw władzy despotycznej. Na czele redakcji stanął Adam Mickiewicz, który był autorem około stu artykułów, dotyczących sytuacji politycznej we Francji, ruchów niepodległościowych we Włoszech, na Węgrzech i w Niemczech, oraz zagadnień związanych z rodzącym się socjalizmem i państwem Watykan. W jednym z artykułów pt. „Włochom brak pieniędzy” analizował postawę włoskich rewolucjonistów, uznając ich za zbyt mało stanowczych: „W rewolucji trzeba być rewolucjonistą i kto nim nie jest, upada”.

„Trybuna Ludów” była wydawana zaledwie przez kilka miesięcy, po czym redaktorzy wszystkich pism socjalistycznych zostali aresztowani przez rząd Ludwika Napoleona, lecz Mickiewicz cudem uniknął więzienia. Gazeta ta zapisała się w historii jako pismo walczące o wolność i sprawiedliwość.

Adam Mickiewicz ostatni raz angażował się politycznie w roku 1855 podczas wojny krymskiej. Wyjechał do Konstantynopola, aby tam tworzyć legiony walczące po stronie Turcji przeciwko carskiej Rosji. Był to dla niego bardzo ciężki okres, gdyż nie chciał być narzędziem w rękach Czartoryskiego, ale nie podzielał też poglądów Michała Czajkowskiego, generała tworzącego pułki pod dowództwem tureckim. Na skutek ciężkiej zarazy panującej w Konstantynopolu Mickiewicz zmarł 26 listopada 1855 roku.

Poezja Mickiewicza, naznaczona głębokim patriotyzmem, uczyła miłości do kraju. Poeta zapisał się w pamięci narodu polskiego jako niezrównany malarz przyrody polskiej, czego najlepsze przykłady widzimy w „Panu Tadeuszu”. Nasz narodowy wieszcz należy do tych poetów, którzy byli, są i będą przewodnikami narodu polskiego w okresie jego niewoli politycznej.

„Przed wielkością Mickiewicza chylą czoła nie tylko Polacy, ale wszystkie cywilizowane narody świata” – napisał Czesław Miłosz.

Bibliografia:

Czesław Miłosz, Historia literatury polskiej, Kraków 1993,
Maria Dernałowicz, Adam Mickiewicz, Warszawa 1985,
Roman Kaleta, Sensacje z dawnych lat, Kraków 1980,
Stanisław Jerschina, Historia literatury polskiej, Warszawa 1959
Jan Majda, Okresy literackie, Warszawa 1988,
praca zbiorowa, Encyklopedia literatury polskiej, Warszawa 1994,
praca zbiorowa, Polscy romantycy, Łódź 1956,
Jan Delbuszewski, Romantyzm w pigule, Łódź 1990,
Kazimiera Macka, Mickiewicz i Maryla, Warszawa 1970.

Jeśli szukacie pomocy w napisaniu własnej pracy - potrzebujecie korepetycji, konsultacji to polecamy stronę pisanie prac - fachowa pomoc w pisaniu prac - oczywiście tylko w granicach prawa.